

А.ПОСОХОВА

ТИПОЛОГИЯ КОНТЕКСТА ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Статья посвящена изучению особенностей типологизации контекста с учетом его функциональности. Рассмотрены особенности изучения средств контекстуализации, различные типы вербального и невербального контекста, а также их роль в создании когерентного литературно-художественного произведения.

Ключевые слова: контекст, вербальный контекст, невербальный контекст, фактор контекстуализации, маркер контекстуализации.

A. POSOKHOVA

CONTEXT TYPOLOGY OF THE LITERARY FICTION

The article deals with the research of the types of context in literary works. The ways of studying means of contextualization are considered, different types of verbal and non-verbal context are suggested, the role of verbal and non-verbal context in creating a coherent literary text is discussed.

Key words: context, verbal context, non-verbal context, contextualization factor, contextualization marker.

УДК 821.161.2

Роман ТКАЧЕНКО

ХУДОЖНЯ ТИПОЛОГІЯ НАУКИ У ПОВІСТЯХ О.КОНИСЬКОГО «СЕМЕН ЖУК ТА ЙОГО РОДИЧІ», «ЮРІЙ ГОРОВЕНКО»

У статті проаналізовано уявлення персонажів і автора про феномен науки. З'ясовано генезу цих уявлень і їхній вплив на особливості конфлікту і поведінки дійових осіб.

Ключові слова: повість, типологія науки, народництво, конфлікт, громадська справа.

Одним з напрямків історико-літературної науки є вивчення художньої інтерпретації відомих персоналій, історичних подій, соціокультурних феноменів, артефактів мистецтва. Об'єктом уваги

письменника стають історія і культура. Відтворення такої реальності опосередковане свідченнями очевидців, історичними документами, попередніми інтерпретаціями, науковими студіями. Зрештою, відтворюючи будь-яку реальність, автор звертається до власного досвіду, освіти, стереотипів. Але у випадку, що його Ф.Шиллер приписував сентиментальному типу творчості на противагу наївному, письменник більшою мірою залежить від культурних реалій, особисті враження коректуються різноманітними дискурсами, фільтруються крізь ті чи ті варіанти суспільної свідомості й далеко не завжди продиктовані інтересами приватного суб'єкта, персонажа чи автора. Так О.Кониський інтерпретував науку з погляду громадської справи. Отже, художня типологія науки, як її бачив О.Кониський, тобто її структура, чинники, художнє втілення – це насамперед ще один образ художнього мислення тієї доби, відбиток метареальності. З'ясування цієї проблеми важливе у сенсі реконструкції самоусвідомлення народництва.

Упродовж останніх двох десятиліть про творчість О.Кониського захищено ряд кандидатських дисертацій з історії, педагогіки, правознавства, філології. Філологи (В.Смілянська, Н.Скоробагатько, Т.Камишова, П.Хропко, Л.Ожоган, М.Сиваченко, С.Протасова та ін.) цікавились внеском О.Кониського у шевченкознавство, його етико-естетичним ідеалом та віршуванням, місцем і роллю письменника у тодішньому літературному процесі, вивчали ідіостиль О.Кониського. Тема науки, у спеціальному розумінні, перебуває на периферії художнього світу О.Кониського, тому увагою дослідників досі не користувалась.

Задля досягнення нашої мети – вивчити художню типологію науки у повістях «Семен Жук та його родичі», «Юрій Горовенко» – спочатку знаходимо в текстах всі висловлювання автора і персонажів про науку, потім згрупуємо їх на основі зіставлення і протиставлення ознак, таким чином диференціюємо загальні уявлення нараторів про науку. Як правило, ці уявлення пов'язані з історичними обставинами, типологією персонажів і особливостями їх моделювання. Завершальний крок дослідницької стратегії – визначити місце інтерпретації науки О.Кониським у вітчизняному і зарубіжному філософсько-естетичному контексті. Методологія дослідження ґрунтується на традиційному для вітчизняної

філології поєднанні поетики, історії і соціології, передбачає використання історико-літературного та історико-культурного методів.

Зазвичай у творах українських письменників ХІХ ст. і пізніше простежується така закономірність: у дослідника є більше шансів натрапити на персонажа-науковця чи книжника, на окремі висловлювання про науку і наукову діяльність у тому випадку, коли сам автор заявив про себе як науковець, був добре знайомий з відповідним середовищем, писав наукові праці. Так образ професора Дашковича (роман «Хмари») створив І.Нечуй-Левицький, магістр богослів'я (за теперішньою номенклатурою – кандидат наук), драму про римського історика Кремуція Корда – професор М.Костомаров, автор історичних досліджень Д.Мордовець опублікував роман «Професор Ратмиров». І від О.Кониського так само, як від І.Франка чи Б.Грінченка, можна було б сподіватися на більше з огляду на їхню наукову діяльність. Адже автор повісті «Юрій Горовенко» став, по суті, основоположником шевченкознавства. О.Кониський, як відомо, стояв біля джерел першої неофіційної української академії наук, Наукового товариства ім. Т.Шевченка, проявив себе як «найбільш сумлінний біограф Шевченка» (М.Шагінян), упорядкував корпус листів і збірник російськомовних повістей Кобзаря, першим порушив питання про наукове видання творчої спадщини Т.Шевченка, атрибутував ряд його поезій, вказав на потребу вивчення варіантів одного й того ж поетичного тексту, планував написати історію творчості поета. Утім, ні наука, ані література не були головною справою життя О.Кониського.

Як чільний представник громадського руху в Україні О.Кониський розумів обмеженість просвітницької програми «Старої громади», але водночас не поділяв радикальних переконань М.Драгоманова та його послідовників. «Члени «Старої Громади», - писав П.Волинський, посилаючись на коментарі О.Русова і Ф.Вовка, - належали головно до кіл вчено-літературних, були далекі від революційної діяльності. Їхня діяльність була насамперед науковою та літературною, а тоді вже широко-громадською, конституційно-визвольною на ґрунті українських інтересів» [1, 22]. Ідеологічний аспект повісті «Юрій Горовенко» полягав у відтворенні процесу переростання українофільства у

революційне «народовольство». Однак ця тенденція набула вигляду закономірності у житті і літературі лише під тиском урядової реакції. Сам автор, як і його герой, погоджувався з радикалами у меті, але не погоджувався у засобах. На його думку, не тільки революційна діяльність, ба навіть відверта політична акція – не на часі. Для М.Драгоманова така поведінка була свідченням нещирості, подвійних стандартів, угодовства. О.Кониський здійснював ту ж таки національно-просвітню роботу, що й «старі» громадівці, але проводив її у життя більш активно, переставивши місцями у їхній програмі науку і громадську справу. Наука у житті та діяльності О.Кониського посідала не настільки важливе місце, як у П.Чубинського, П.Житецького чи В.Антоновича, проте й не виключалася з «порядку денного» практичної роботи, як у революціонерів-підпільників.

Для розуміння висловлювань персонажів О.Кониського про науку важливе загальне суспільне тло 60 – 70 рр. XIX ст., яке накреслив автор у повісті «Семен Жук та його родичі»: «Виросли ідеї дрібні, мізерні, виріс егоїзм, лукавство, а найбільше жадане користі... Із сего то жадання, як дуб з жолудя, виріс обман, лицемірство, лакейство, і звонкі, але до краю пусті слова, слова і слова... Діло тільки там – де бачиться егоїстична користь! <...> Замість громадської роботи, видумали «кабінетну» роботу. І з тих «кабінетних» робітників стали виходить і виходять тепер акціонери, банкери, жидівські наймити, одне слово: люди, прокопчені в диму «економічного добробиту», люде, у котрих девіза: «гроші, гроші, гроші». Хотілося би йти мимо отсих «нових» людей, та не минеш їх, як не минеш Дніпра, їдучи з Чернігова у Київ... [3, 133 – 134]. Слова «професура», «егоїсти», «бюрократи» зустрічаються поряд [3, 179]. Повноцінне людське буття мислиться як громадська практика. «У професора увесь час йде на теорію, на лекції, - каже лікар Джур. – Теорія сама по собі нічого не стоїть, а в медицині більш усього потрібна, як для науки, так для життя, практика» [3, 172]. Якщо слова Джура нещирі, бо за ними криється прагнення розбагатіти на медичній практиці, хоч самі по собі істинні, то думки поміщика Віренка, вірного друга Семена Жука, тим вірогідніше наближаються до переконань автора: «праця городян – більш праця теоретична. Теоретиків у нас – хоч греблю гати, практиків нема... через се й виходить, що говорять у нас

багато, а роблять мало <...> де ті плоди, котрі вирости на селах з кореня городянської цивілізації? в чім polegшало нашому селянинові?» [3, 751]. Через те немає науки, зате багато вчених [2, 480]. Напевно, і проти діячів «Старої громади» мітять слова, вкладені до вуст Юрія Горовенка: «Вчительство, на мій погляд, важній професорства» [2, 416]. Герой О.Кониського прагнув синтезувати теорію з практикою як домінантою. Хоч нормально у культурно структурованому суспільстві мала вести перед теорія (не гелертерство). Однак воля панувала над розумом. Горовенкові важко було писати наукову працю, бо «коли клекотить в душі пімста до ворога, тоді не можна судити і писати про його без пристрасті, не можна тоді говорити спокійно, об'єктивно, держачись одної непохитної істини...» [2, 482 – 483]. Найбільше зло – громадська незрілість, «недостача морального устрою», лукавство людей. Не всяка практика корисна для загалу, проте і не всяка теорія лише пустослів'я, а тільки та, яка відірвалась від насущних людських потреб: «Але ж ніякі книжки, ніякі теорії не покажуть тобі нічого того, що покаже живе життя...» [2, 454]. Остання думка тим більше прикметна, що Юрій Горовенко з дитинства залюблений у книги. Той факт, що у 40-х рр. XIX ст. бракувало книжок, крім церковних, навіть у губернських містах – промовисте свідчення відсталості миколаївської Росії. Таким чином, теорію і практику науки волею автора спрямовано на суспільну користь. Вона постає чинником прогресу і подолання тиранії, так само, як у вірші І.Франка «Гімн» «дух, наука, думка, воля». Тому «людям з освітою, людям у котрих, крім офіціальних прапорів зі словами «бог, царь, отечество», були інчі прапори, вигодовані наукою, моральністю і роботою думки, таким людям тоді нічого було робити в Росії...» [2, 411].

На думку Галкіна, Горовенка, Жука, Віренка, репрезентантів авторської громадської позиції, науку можна поділити на «живу» і «мертву», схоластичну. «Живою» наука буде тоді, коли міцно поєднає теорію з користю для громади, селянства, української ідеї. Реакціонер, студент Пухно вважає, що «жива» наука – несправжня, «нечиста», бо перетворюється на політику: «Професору – яке діло до політики?.. А коли він чіпляє її, так з його лекції вийде не наука, а пропаганда...» [2, 425]. Пухно полемічно загострює контраст і просвітницьку тенденцію доводить до абсурду.

Означена дихотомія науки «для себе» і «для людей» виступає додатковим чинником розвитку сюжету, конфлікту і характеротворення. Вона є складником громадянської позиції персонажа. У повісті «Семен Жук та його родичі» науку, що прислугує Мамоні, втілив лікар Антон Джур – наприкінці повісті він доктор медицини, доцент університету, користується попитом у пацієнтів. У Європі Джур писав дисертацію про властивості мінеральної води, грав у рулетку і завів роман з поміщицею Лавровою. Лікаря змальовано зрадником, егоїстом, боягузом. Юрій Горovenко і відставний суддя Галкін (повість «Юрій Горovenко») культивують науку «для людей». Горovenко пише економічну історію України. Галкін виявився колишнім доктором медицини Романом Нельговським, який, ховаючись від жандармів після польського повстання, змінив прізвище і рід занять. Характерно, що ні перший, ні другий, на противагу медикові Джуру, не можуть реалізуватися як науковці, бо «жива» наука в умовах царської Росії ледве чи можлива. На сюжетному маргінесі ледь окреслено постать професора Бокогрія, учителя одного з центральних персонажів. Особа Бокогрія могла би бути цілком нейтральною з погляду оцінки людських якостей і спрямування науки, якби не вимовне прізвище. Згідно з приписами поезики XVIII ст. героїв з такими прізвищами трактовано одноаспектно, позитивно чи негативно. Носій прізвища Бокогрій мусив бути, напевно, обивателем чи егоїстом.

«Чиста» наука як третя іпостась феномену у повістях О.Кониського є ледь означеною. Вирішальним критерієм типології був стосунок до громадської ідеї. Все, що знаходилось по той чи по цей бік служіння громаді, слабо диференціювалось. Наука для науки здавалася такою ж незрозумілою і навіть ворожою, як мистецтво для мистецтва. Саме слово «наука» мало радше конотації навчання, ніж пізнання. Якщо розглядати науку як художній концепт, то вона у творах О.Кониського набувала значення освіти, зброї, засобу облагородження суспільства, добробуту, свободи, майбутнього.

Цікаво порівняти запропоновану типологію з тим образом науки, який змалював А.Ейнштейн, до речі, дійсний член заснованого О.Кониським НТШ, промовляючи на дні народження М.Планка. Засновник теорії відносності сказав, що до храму науки

люди приходять з різними намірами. Одні у науці задовольняють власне честолюбство, інші – приносять у цьому храмі жертви лише з утилітарною метою. Якби ангел вигнав з храму всіх, хто належить до цих двох категорій, то приміщення катастрофічно спорожніло б. Однак парадокс полягає в тому, що саме вони зробили левову частку роботи при будівництві храму, який, утім, не зміг би піднятися без тих поодиноких, що залишилися. Для Ейнштейна егоїзм і утилітарність (приватна чи суспільна), між якими автор повісті «Юрій Горovenко» проводить вододіл, - явища одного порядку. Те, що О.Кониський полишив, ледь кинувши на нього оком, у А.Ейнштейна стало наріжним каменем у храмі науки, а саме, безкорисливе служіння істині заради неї самої, бо, власне, вони будували не один і той же «храм». Не підлягає сумніву особиста безкорисливість письменника, який заповів двадцять п'ять тисяч карбованців на українську справу, і дружина, що не поділяла погляди чоловіка, ще десять років по його смерті судилася за спадщину. Реалістичні за формою, повісті О.Кониського були цілком ідеалістичні, як сказав би Ф.Шиллер, сентиментальні, за змістом.

У статті «Пам'ять культури» Ю.Лотман розповідав про фігурку чоловіка, знайдену етнологом В.Тернером в Центральній Африці. Зображено чоловіка, що сидить зігнувшись, підперши підборіддя руками, опираючись ліктями на коліна. За словами тубільців, тут відтворено людину нерішучу, непередбачувану, яка не дотримується звичаю, від якої не знаєш, чого очікувати. Ця фігурка вражає нагадувала знамениту скульптуру О.Родена «Мислитель». Ю.Лотман твердить, що в європейській культурі це зображення з його двозначністю, нерішучістю, відповідало б інтелектуальному типу, репрезентованому ім'ям Гамлета. Гамлет – це людина в стані вибору. Цей тип можна трактувати як структурний елемент в опозиції мислячої і бездумної істоти; особистості, з одного боку, і традиції, колективної свідомості, з другого. Однак можливий інший вимір та оцінка. Йдеться про опозицію особистості інтелектуальної і пасивної – особистості активній, на зразок Дон Кіхота. Ця можливість подвійної оцінки інтелектуального сумніву, сказати б, чистої науки, якнайкраще характеризує ставлення О.Кониського до феномену наукового пізнання. З позиції народницької колективної свідомості

незаангажовані заняття наукою – зрада, разом з тим його інтелігенти-ідеалісти, що поставили науку на службу народові, також мислячі особистості, але радше Дон Кіхоти, аніж Гамлети.

Аналіз образу науки як соціокультурного феномену в повістях О.Кониського про інтелігенцію засвідчує внутрішню суперечність героїв і, можливо, внутрішнього світу автора, між онтологічною автономністю науки і громадським велінням, а ширше – між індивідуальним і колективним, частиною і цілим. Ця обставина не стала приводом для драми чи предметом рефлексії героїв. Частини володіли власними перспективами розгортання і з часом те ціле для них виявилось затісним. Це та імпліцитна реальність, яка міститься у творі, і згодом виведе на кін історії нових персонажів з іншим світоглядом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волинський П. Олександр Кониський та його повість / П. Волинський // Кониський О. Юрій Горovenко. Хроніка з смутного часу. – К.: Сяйво, 1928. – С. 5 – 36.
2. Кониський О. Оповідання. Повість. Поетичні твори / О.Кониський. – К.: Наукова думка, 1990. – 640 с.
3. Кониський О. Семен Жук та його родичі / О.Кониський // Правда. – Т.8. – 1875.

Р.ТКАЧЕНКО

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ТИПОЛОГИЯ НАУКИ В ПОВЕСТЯХ О.КОНИСКОГО «СЕМЕН ЖУК И ЕГО РОДСТВЕННИКИ», «ЮРИЙ ГОРОВЕНКО»

В статье анализируются представление персонажей и автора о феномене науки. Выясняется генезис этих представлений, их влияние на особенности конфликта и поведение действующих лиц.

Ключевые слова: повесть, типология науки, конфликт, народничество, общественное дело.

R. TKACHENKO

ARTISTIC TYPOLOGY OF SCIENCE IN O.KONYSJKY'S STORIES "SEMEN GOUK AND HIS RELATIVES", "YURIY HOROVENKO"

The article analyses the notions of characters and author about the phenomenon of science. In the article genesis of these notions and their influencing on the feature of conflict and conduct of characters is discovered.

Keywords: story, science typology, public work, conflict, populism.

УДК 821.111 (73)

Ганна ЧЕПУРДА

ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА РОМАНУ «КОРАБЕЛЬНІ НОВИНИ»: СВОЄРІДНІСТЬ СТРУКТУРНОЇ ПОБУДОВИ І ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРУ

У статті проаналізовано проблемний комплекс роману Енні Пру «Корабельні новини», особливості його структурної побудови, модель художнього простору; виявлено провідні мотиви твору.

Ключові слова: міфологема, міфосимвол, часопростір, архетип.

Енні Пру – одна з найяскравіших постатей у сучасному літературному процесі США. В середині 80-х років у періодичних виданнях почали з'являтися її оповідання, які потім увійшли до збірки „Пісні серця” («Heart Songs», 1988). Роман „Листівки” («Postcards», 1992) отримав премію „PEN/FAULKNER”; Енні Пру стала першою жінкою, яка удостоїлась цієї нагороди. Наступний роман „Корабельні новини” («The Shipping News», 1994) був відзначений Пулітцерівською премією, а твори авторки стали знаковими, презентативними феноменами у літературі.

Дослідженням творчості Енні Пру займаються американські та європейські літературознавці: Ненсі Ньюланд (Nancy Newland, «Journeys of Self-Transformation in Contemporary Literature»), Крістіан Хамельзунд (Christian Hummelsund, «Dangerous and Indifferent Ground: Correspondence with Nature in Annie Proulx's Fiction»), а також Емілі Андерсон (Emily Anderson), Маргарет Реган (Margaret Regan), Джефрі Голт Харфем (Geoffrey Galt Harpham), Джон Річардс (John Richards), яких цікавить переважно поетика оповідань та романів авторки. Вітчизняні критики ще не вивчали творчість письменниці, чим і визначається актуальність запропонованого дослідження. Тож метою статті є з'ясування та визначення ідейно-художньої специфіки роману Енні Пру